

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 94(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/1>

ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В ДЕРЖАВОТВОРЧІЙ ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У 1940-1950 РОКАХ

ISSUES OF ECONOMIC AND SOCIAL POLICY IN THE STATE-FORMING IDEOLOGY OF UKRAINIAN NATIONALISTS IN THE 1940-1950

Василів С.С., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного права та процесу

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»*

Стаття присвячена висвітленню питань економічної та соціальної політики у державотворчій ідеології українських націоналістів. Автор зауважує, що українськими націоналістами було запропоновано принципово нову програму розвитку економіки, що була своєрідним синтезом ліберальної (капіталістичної) та соціалістичної систем.

У статті визначені основні аспекти соціальних та економічних питань у працях діячів Організації українських націоналістів, а саме: визначальна роль держави у регулюванні економічної сфери; пропонувалися нові підходи до розуміння інституту власності; заперечувалися будь-які форми експлуатації людини. Українські націоналісти пропонували широкомасштабну аграрну реформу, яка повинна була б враховувати передусім соціальну структуру суспільства і потребу впровадження нових методів господарювання на селі.

У статті висвітлені основні погляди українських націоналістів на розвиток промисловості, торгівлі, банківської та податкової сфер, а саме: у промисловій сфері реформа на думку українських націоналістів повинна була б відбуватися за принципом «фабрики і заводи – українським робітникам» з повною націоналізацією важкої промисловості і транспорту; у торговельній політиці заохочувалася вільна ініціатива та загальне й повне право власності на продукти своєї праці, одержавлення загальної внутрішньої та зовнішньої торгівлі; у питаннях валютно-фінансової системи незалежної держави українські націоналісти наголошували на податковому, адміністративному та іншому сприянні дрібній та середній торгівлі, здійсненні протекціоністського характеру з боку держави; у банківській системі планувалося існування державної, кооперативної та приватної форм власності, передбачалося також існування низки галузевих банків; у податковій системі планувався єдиний, рівномірний, поступовий і прямий податок при обмеженій кількості непрямих, а у сільському господарстві допускався також натуральний податок. У сфері соціальної політики оунівці розглядали: проблеми пенсійного та соціального забезпечення; питання права на засоби виробництва як умову соціальної рівності і справедливості; систему соціального страхування, принципи політики щодо оплати праці, проблеми зайнятості громадян і охорони праці та інше.

Ключові слова: організація українських націоналістів, економічна політика, соціальна політика, державна ідеологія українських націоналістів.

The article is devoted to highlighting the issues of economic and social policy in the state-building ideology of Ukrainian nationalists. The author notes that Ukrainian nationalists proposed a fundamentally new economic development program that was a kind of synthesis of liberal (capitalist) and socialist systems.

The article identifies the main aspects of social and economic issues in the writings of the members of the Organization of Ukrainian Nationalists, namely: the determining role of the state in regulating the economic sphere; new approaches to understanding the institution of property were proposed; any form of human exploitation was denied. Ukrainian nationalists proposed a large-scale agrarian reform, which should take into account, first of all, the social structure of society and the need to introduce new farming methods in the countryside.

The article highlights the main views of Ukrainian nationalists on the development of industry, trade, banking and tax spheres, namely: in the industrial sphere, according to Ukrainian nationalists, the reform should take place according to the principle of «factories and plants - for Ukrainian workers» with full nationalization of heavy industry and transport; the trade policy encouraged free initiative and general and full ownership of the products of one's labor, obtaining general domestic and foreign trade; in matters of the currency and financial system of an independent state, Ukrainian nationalists emphasized tax, administrative and other support for small and medium-sized trade, implementation of protectionist nature on the part of the state; the existence of state, cooperative and private forms of ownership was planned in the banking system, the existence of a number of branch banks was also foreseen; the tax system planned a single, uniform, gradual and direct tax with a limited number of indirect ones, and in agriculture a tax in kind was also allowed. In the field of social policy, Ouniv residents considered: problems of pension and social security; the issue of the right to the means of production as a condition of social equality and justice; the social insurance system, the principles of the wage policy, the problems of employment of citizens and labor protection, etc.

Key words: Organization of Ukrainian nationalists, economic policy, social policy, state ideology of Ukrainian nationalists.

У програмних постановках і основних працях провідників та ідеологів Організації українських націоналістів можна побачити спроби поєднання вітчизняних традицій господарювання та тогочасних тенденцій розвитку економіки у світі. Українськими націоналістами було запропоновано принципово нову програму розвитку національного господарства, що була своєрідним синтезом ліберальної (капіталістичної) та соціалістичної систем.

Уся економіка країни та її соціальна сфера мали підпорядковуватись плановій організації на засадах рівності усіх українців у своїх правах і обов'язках перед нацією й держа-

вою [1, с. 155–156]. Власником усієї землі й вод, підземних і надземних багатств, промислу й шляхів комунікації оголошувався сам український народ і його держава.

Планувалося інтенсивна розбудова всіх галузей народного господарства, щоб воно стало основою могутності держави, за принципом: «пов'язання в цілому житті вільної творчої ініціативи праці й власності громадян – ініціативою, власністю, організованістю й контролем держави – в одну нерозривну цілість» [2, с.298-300]. Крім того, у життя було би обов'язково запроваджене «законне обмеження зисків, усунення всякої спекуляції та самоволі

й недбалства в господарці», тобто застосована державна регуляція і контроль «позичкової» (кредитної) політики.

Вцілому, можна виокремити наступні основні аспекти соціальних та економічних питань у працях діячів Організації українських націоналістів:

- наголошувалося на важливості ролі держави у регулюванні економічної сфери;
- декларувалося особливе шанобливе ставлення до праці та її роль в соціально-економічній сфері;
- пропонувалися нові підходи до розуміння інституту власності;
- заперечувалися будь-які форми експлуатація людини [3, с. 9–10].

Особливу увагу у своїй державницькій ідеології українські націоналісти звертали на потребу державного втручання в економічну сферу у наступних формах: керівництво державними підприємствами, нормування випуску продукції, контроль за розподілом сировини, ціновою політикою та регулювання відносин між працедавцями і найманими працівниками [4, с. 100–103].

Діячі Організації українських націоналістів вважали українських хліборобів основною суспільною верствою, яка є яскравим виразником національної ідеї та чинником безпеки держави. Українські націоналісти пропонували широкомасштабну аграрну реформу, яка повинна була враховувати передусім соціальну структуру суспільства та аграрне перенаселення і потребу впровадження нових методів господарювання на селі.

Керуючись чіткими розрахунками, як мельниківці, так і бандерівці були проти негайного руйнування колгоспів. Перехід до нових, індивідуальних форм землекористування мав бути виваженим і поступовим. Інтересам української держави, з точки зору Організації українських націоналістів, мав відповідати розвиток системи трудового селянського господарства, заснованого на праві приватної власності і спадковості. Приватну власність, на думку українських націоналістів, повинне обмежувати державне правове регулювання інституту купівлі-продажу землі. Окрім того, не виключалося надання наділів іноземцям та утворення селянських спілок (кооперативів різного виду) для колективного ведення господарства [3, с. 9–10].

Сільське господарство мало активно розвиватися під гаслом: «Українська земля – українським селянам». Колгоспна система підлягала ліквідації, але не одразу, а поетапно й, знову ж таки, під державним контролем. Зокрема, під час революційного повстання влада в колгоспах мала перейти до «виборних революційних комітетів», а сама «перебудова большевицької невірільничої господарки (тут під терміном «господарка» треба розуміти «економіку») на вільну господарку українського народу повинна відбуватися ступенево й планово так, як це допускати економічний і політичний інтереси української нації, про що дбатиме Українська держава, а не самовільними, нагальними методами, які загрожували б руїною господарського життя» [5, с. 10–12].

Боротьба зі сталінською колгоспною системою мала вестися під такими гаслами: а) проти невірільництва в колгоспах, проти економічного визиску колгоспників та проти большевицької системи оподаткування сільського господарства; б) проти диктатури в колгоспах ставлеників московсько-большевицької влади комуністів та активістів; в) за повну самоуправу та господарську свободу сільськогосподарських артілей [6].

Водночас ОУН(б) виступала за те, щоб після демонстрації колгоспної системи українські селяни самі zorganizували своє господарство й керували ним, а також за право приватного землеволодіння для селян, проте суворо «у межах визначеної законом трудової норми, без права на спекуляцію землею» [6].

Тож в майбутній Українській державі було б запроваджено обмежене приватне, кооперативне й спільне право

власності на господарювання на землі й відповідними засобами виробництва.

У своїх працях з питань розбудови соціально-економічної сфери майбутньої Української держави Я. Стецько ґрунтовно виклав офіційну концепцію селянської (аграрної) політики Організації українських націоналістів під гасом відродження селянства. Саме Я. Стецько зауважував, що націоналізм визнає національною власністю, зокрема, «землю, як вартість, що її не творить людина, а тільки працює на ній, управляє нею» [5, с. 11–13].

За концепцією органічності нації, як традиційної родової єдності, впливала як засада наступна форма власності: індивідуально-родове, а не колективне землеволодіння. На думку ідеологів українського націоналізму, саме українське хліборобство – це основна суспільна верства, яка є тривалим носієм національної ідеї, зберігачем традиції і прихильником суворої героїчної моралі, тривалості подружжя й родинної єдності, моральним і фізичним відродителем народу та його годувальником [2, с. 298–300].

Водночас українські націоналісти відстоювали думку про те, що держава повинна регулювати «мобільність» землі, запроваджувати верхню і нижню межу розмірів землеволодіння, поза якими роздрібнювати, чи збільшувати господарств було заборонено. Ключем при творенні господарств було б встановлення самодостатньої господарчої одиниці, яка могла б забезпечувати існування родини. Колгоспна власність мала бути розподілена за індивідуальним родовим принципом. Це означало, що колгоспники та інші селяни мали одержати в родово землеволодіння таку кількість землі, що буде достатньою для забезпечення родини, її розвитку та експорту (продажу надлишків, обсяг якого також мала встановлювати й регулювати держава) [2, с. 298–300].

Аграрне перенаселення регулювалося б планомірною господарською політикою держави шляхом прилаштування надлишкової робочої сили селянства в інших галузях національної економіки, розвитку, поліпшення стану досі неурожайних теренів і т.д., а також планової міграції сільського населення у рідше заселені території Української Держави [7, с. 40–48].

Радгоспи частково мали бути реорганізовані за тим же принципом, що і колгоспи, і у своїй більшості перетворені у державні чи суспільні (громадські) господарства на нових засадах. Це, зокрема, стосувалося сільськогосподарських установ, агрокультурних інституцій, дослідних станцій, агрономічних шкіл тощо. Керівниками державних господарств призначалися б заслужені у визвольних змаганнях особи, які виявили б бажання займатися такою справою. В окремих випадках «з огляду на потребу ділового ведення і призначення до землі держава може дозволити наслідне керівництво державним господарством, коли наслідники матимуть замилювання хліборобського діла» [7, с. 40–48].

За обоюсторонньою згодою кооперативи мали б можливість запросити механізовану допомогу в державі для обробки землі. За запропованою аграрною моделлю право власності на землю отримували передовсім українці, а серед інших національностей – ті, що активно і лояльно співпрацюватимуть з українською владою і боронитимуть Українську державу «та будуть етично і культурно подібні українському типові» [2, с. 298–300]. Допущені до володіння землею особи мусили б мати (здобути) відповідну кваліфікацію. Разом з тим, володіння іноземцями земельною власністю на території України не допускалося.

Перевагу на діяльність у будь-якій галузі сільського господарства мали би родини загиблих у революційній боротьбі, боях, тюрмах, інваліди війни, сім'ї вояків та усі ті, що життям чи свободою ризикували за Українську державу [5, с. 10–13].

Хліборобська верства мала розвиватися на традиційних українських засадах, як фізично, так і духовно, а для захисту селян та їхнього способу життя передбачалося

виробити окреме хліборобське (аграрне) законодавство і судівництво. Планувалося також, що самозорганізоване й автономне селянство розв'язуватиме свої справи і провадитиме реформи за допомогою держави через своїх представників. Селянське господарство могло бути конфісковане у випадку, коли б його діяльність завдавала шкоду державі, або коли селянин «ненормально вестиме особисте й родинне життя та за всякі проступки що до державного і суспільного ладу» [2, с.298-300]. Тоді його майно переходило би до дітей-свояків, а за їх відсутності – долю майна вирішувала б місцева хліборобська організація за участі держави.

Лісові площі мали належати державі чи громадським інституціям. У приватній власності залишалися б площі, що були б визнані непридатними для націоналізації чи муніципалізації.

Планувалося, що держава повинна сприяти всебічному розвитку сіл, трудових індивідуальних родових господарств та пристосування їх до ринкових відносин, підтримувати «здорове кооперування села, яке перетворюватиме продукти сільського господарства», надавати дешеві кредити і упорядковувати селянське землеволодіння там, де воно хаотичне. Стверджувалося також, що держава буде сприяти об'єднанню поодиноких власників землі та дбати за меліорацію, турбуватиметься про агрокультуру і агроосвіту, сприятиме експорту хліборобської продукції тощо [7, с. 40-47].

Зрештою наголошувалося, що право на успадкування землі зберігатиме свою силу в Українській державі, проте лише тоді, «коли спадкоємець власної риллі працюю виправдає одержане право власності на основі ділчнення, а не житиме з земельної ренти», а відтак мав діяти принцип: «право спадкове мусить бути затвержене обов'язком власної праці, щойно дає дефінітивне право власності» [3, с. 8-11].

У промисловості мав бути застосований принцип: «фабрики й заводи – українським робітникам», але водночас має відбутися передання у державну власність (націоналізація) важкої промисловості й транспорту.

У торговельній політиці мав застосовуватися подібний підхід: «вільна торгівля нижчих ступенів» за принципом: «український хліб – українському народові, вільна ініціатива вільних людей; загальне й повне право власності на продукти своєї праці», разом з тим, практичне одержавлення загальної внутрішньої та зовнішньої торгівлі [2, с. 296-301].

У майбутній Українській державі, на думку діячів Організації українських націоналістів, мав бути запроваджений «поділ на різні заняття й фахи та відповідно до цього виробничі й професійні організації, побудовані на засаді продукційного солідаризму й рівноправності всіх працюючих», але при цьому відбувалося б «знищення всіх привілеїв, поділів і різниць на класи та усіх інших пережитків і пересудів» [8].

Що ж до ідеологічних засад Організації українських націоналістів у питаннях валютно-фінансової системи незалежної держави, то українські націоналісти неодноразово наголошували на податковому, адміністративному та іншому сприянні дрібній та середній торгівлі, здійсненні протекціоністського характеру з боку держави.

У торгівлі теж передбачалося три форми власності. За державою залишалася велика торгівля, зовнішньоторговельні операції, а також право монопольного продажу деяких видів товарів. Українські націоналісти виступали за регіональні торговельні програми рівнозначних в економічному розвитку країні.

У банківській системі планувалося існування державної, кооперативної та приватної форм власності. Пропону-

валася така структура: на чолі – центральний банк, основне завдання якого – нагляд за діяльністю кооперативних та приватних банків. Передбачалося також існування низки галузевих банків.

Щодо податкової системи, то планувався єдиний, рівномірний, поступовий і прямий податок при обмеженій кількості непрямих. У сільському господарстві допускався також натуральний податок.

Що ж до концепції державної соціальної політики, то вона частково отримала своє відображення у офіційних документах Організації українських націоналістів. Особливі акценти націоналістичної ідеології на суспільному питанні віддзеркалювалися у планах запровадження широкої системи соціального захисту населення майбутньої Української держави. В контексті соціальної політики оунівці розглядали: проблеми пенсійного та соціального забезпечення; питання права на засоби виробництва як умову соціальної рівності і справедливості; систему соціального страхування, принципи політики щодо оплати праці, проблеми зайнятості громадян і охорони праці та ін. [9, с. 78-81; 3, с. 9-12].

Аналізуючи пропоновану систему соціальної політики, слід відзначити низку механізмів захисту прав працівників: від формування керівництва підприємства виключно за участю трудового колективу та діяльності профспілок і станових органів за професійною ознакою і до утворення спеціальних робітничих судів [10, с.36-39].

Соціальний захист робітництва за концепцією бандерівського крила Організації українських націоналістів мав здійснюватися під гаслами всебічної опіки держави над робітниками, справедливої заробітної платні, особистої свободи робітника, самоуправління робітників у вільних і незалежних професійних союзах [11, с. 174-176].

Таким чином у сфері трудових відносин передбачалося гарантувати: законну участь робітників у управлінні й прибутках підприємств, що обумовлювалося б правилом «за кращу працю – краща платня»; гарантування законом мінімальної платні за працю, якої б вистачало на повне утримання робітника та його рідні; забезпечення здорових умов праці в копальнях, на фабриках біля верстатів та всіх місцях праці; запровадження платних відпусток і задоволення всіх потреб щодо здоров'я й культури; загальне й повне забезпечення старості (державна пенсія) та у випадках каліцтва й непрацездатності надання пенсії по інвалідності. Загалом же у державі планувалося повна зайнятість усіх працездатних громадян, позаяк «тільки праця й її видаїність (тобто продуктивність) є мірилом вартості кожної одиниці та основою її суспільного становища» [11, с. 174-176].

У сфері охорони здоров'я українські націоналісти планували запровадження: а) загальної, обов'язкової, безплатної лікарської опіки й використання всіх здобутків медичних наук та установ охорони здоров'я для цілого народу; б) допомоги багатодітним родинам; в) опіка й охорони матерів і дітей; г) піднесення стану народного здоров'я, добробуту, умов проживання й рівня цілого життя; д) плекання фізичного здоров'я народу [2, с. 298-300].

З огляду на вище викладене, слід відзначити, що питання економіки та соціальної політики майбутньої Української держави завжди залишалося в центрі уваги очільників, теоретиків та ідеологів Організації українських націоналістів, хоча вони були опрацьовані лише в загальних рисах, що було зумовлено складними та несприятливими обставинами для відродження Української самостійної соборної держави у 1940-1950 роках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Краснодемська І. Й. Соціальні ідеї в творчості Ярослава Стецька. Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА. (Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017). Івано-Франківськ, 2017. С.154-159.

2. Гай-Нижник П. П. Самолегітимізація ОУН-р і визначення моделі майбутньої Української держави на II Великому зборі ОУН (квітень 1941 р.). *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2017. Випуск 53. С. 286–310.
3. Рибак А. Концепція української держави в ідеології ОУН (1939-й – 1950-ті роки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук. Київ, 2011. 14 с.
4. Панченко В. Економічна складова в ідеології українського націоналізму повоєнної доби (за матеріалами Великих Зборів ОУН). *Український визвольний рух: наук. зб.* Львів, 2013. Збірник 18. С. 97–109.
5. Адамович С. В. Аграрне питання в соціальній політиці ОУН–УПА в 40–50 рр. XX ст.. Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА. 19–20 травня 2017 р. Івано-Франківськ, Лілея НВ. 2017. С. 7–14.
6. Постанови Другого Збору ОУН у Кракові. 1941 р. URL: <http://histans.com/LiberUA/Book/oun41/9.pdf> (дата звернення 20.09.2022).
7. Гай-Нижник П. П. Основи економічного ладу майбутньої Української держави крізь призму політичної концепції ОУН(б) 1940–1970 рр. Економічний націоналізм. Матеріали VIII всеукраїнської наукової конференції з міжнародною участю. (Івано-Франківськ, 25-26 вересня 2018). 2018. С. 35–54.
8. Акт проголошення Української держави. 30 червня 1941 р. URL: <http://tsdavo.gov.ua/4/webpages/63482897.html> (дата звернення 20.09.2022)
9. Губський С. І. Соціальні питання в творчій спадщині ідеолога і діяча ОУН Д. Мирона («Максима Орлика»). Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА. (Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017). Івано-Франківськ, 2017. С. 75–84.
10. Бойко Т. І. Питання соціальної політики у творчості провідних діячів українського націоналізму. Соціальна політика в теорії і практиці українського націоналізму: історія і сьогодення. Матеріали VII всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 75-й річниці УПА. (Івано-Франківськ, 19–20 травня 2017). Івано-Франківськ, 2017. С.34–40.
11. Рибак А. Основні засади соціально-економічної політики у публіцистиці ОУН 1940- 1950-х років. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку: Збірник наукових праць. Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2006. Вип. 18. С.173–178.